

УДК 372.8811.161.2

МОДУЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Олена Кульбабська, Олена Кардашук

*Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
кафедра сучасної української мови,
вул. Коцюбинського, 2; 58000, Чернівці,
тел.: (03722) 58 48 00*

Розглянуто сучасні методи навчання, що стимулюють продуктивне мислення, ґрунтуються на проблемній ситуації і високому ступені мотивації студента у процесі одержання результатів. Описано модульні технології навчання у ході вивчення курсу "Морфеміка і словотвір" у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: модульні технології навчання, педагогіка вищої школи, методика викладання морфеміки і словотвору.

Перебудова процесу навчання у вищих навчальних закладах має на меті створити передумови для входження системи освіти України до єдиного європейського та світового освітнього і наукового простору (див. Наказ Міністерства освіти і науки України №48 від 23.01.2004 р.), а це передбачає постійний пошук нових, інтенсивних форм і методів, орієнтованих на розвиток критичного, самостійного мислення студента. Невід'ємними складовими сучасної дидактики стали поняття активізації, оптимізації, інтенсифікації всіх ланок навчально-виховного процесу.

Сучасний етап розвитку педагогіки вищої школи України відзначається оновленням навчального процесу, що вимагає спеціальної розробки і впровадження ефективних технологій, авторських програм, педагогічних інновацій. Ядром сучасної дидактики є розвиток пізнавальної самостійності студента. Вивчення мови в усій складності її теоретичного осмислення і практичного застосування чинної теорії передбачає використання найрізноманітніших методів і методичних прийомів, як традиційних, так і нових, що диктуються розвитком лінгводидактики і науки в цілому. Найбільш перспективними є методи навчання, що стимулюють продуктивне мислення, яке виникає, як правило, за наявності проблемної ситуації і високого ступеня мотивації студента у процесі засвоєння знань та їх апробації. Активно розробляють модульні технології навчання у вищих навчальних закладах різних типів.

Формування пізнавальної активності студентів та учнів загальноосвітніх шкіл в умовах модульної організації процесу навчання, а також дослідницько-педагогічних умінь студентів педагогічних спеціальностей є одним з найважливіших завдань сучасної педагогіки та методики [див. Алексеєнко 1995; Мишковська 1999; Бабин 1997; Юцявічене 1989]. Доведено також незаперечну стимулювальну роль контролю знань, умінь і навичок студентів в умовах модульної організації навчання [Бочарнікова 1999; Ковальчук 1994], необхідність застосування тестових форм контролю, зокрема й комп'ютерного тестування [Булах 1995]. До речі, проблему ефективності лінгвістичного тестування в освіті неодноразово обговорювали методисти на сторінках часописів [Різун 1999].

Мова має специфічні закономірності й таку будову, що піддається логічному осмисленню, моделюванню. Саме ця властивість дає змогу розробити технологію структурування програмового матеріалу з основних лінгвістичних курсів. Ефективною

формою технологічного підходу до занять з української мови – лекційних і практичних – є, на нашу думку, **модульні програми**, укладені на семестр або курс відповідно до навчального плану. Вони містять повний перелік **модулів** (лат. *modulus* – “функціональний вузол”), сформованих блоків інформації, які визначають цільову програму дій та методичні рекомендації, що сприяють досягненню конкретних дидактичних цілей. Йдеться не про випадкове зведення в групу матеріалу чотирьох-п’яти суміжних параграфів і не про механічне групування понять теми, тому що модуль – це система, і відповідно програмовий матеріал у ньому має бути організованим у певну цілісність, єдність, з урахуванням характерних для нього особливостей.

У нашому розумінні **модуль** (блок) – це система понять (уявлень, принципів, закономірностей) теми (чи розділу), згрупованих навколо наскрізного поняття (уявлення, принципу, закономірності), що є своєрідною першоклітиною теми, оскільки йому притаманні найзагальніші особливості кожного з елементів, зведених у систему. Наскрізними поняттями, як правило, виступають основні одиниці різних мовних рівнів: фонема, морфема, лексема, словоформа, словосполучення, речення тощо. Якщо ж доводиться формувати блок на основі розрізнених правил правопису, шукаємо наскрізний принцип, закономірність.

“Морфеміка та словотвір” як розділ мовознавчої науки відзначається проблемністю, оскільки словотвірна теорія, інтенсивно розвиваючись, постійно поновлюється і доповнюється. Внаслідок пошуків наукового аналізу змісту і форм різних словотвірних понять висловлюються досить різні, почасти суперечливі погляди. Багатоманітність підходів до вивчення явищ морфеміки та словотвору (структурний, логіко-номінативний, структурно-семантичний, основоцентричний, синтаксичний) так само зумовлює різні типи класифікацій [Грещук 1995: 3-6]. Безперечно, студент повинен навчитися орієнтуватися щодо багатоманіття підходів, поглядів та класифікацій. І цьому сприятиме модульна система навчання. Зокрема, цій меті слугуватимуть і запропоновані схеми і таблиці з курсу “Морфеміка та словотвір”, запропоновані О.В.Кульбабською та О.В.Кардащук [Кардащук О.В., Кульбабська О.В. 2003: 15-73].

За нашими спостереженнями, застосування різних способів структурування навчального матеріалу з використанням узагальнювальних таблиць і схем, що містять головні теоретичні відомості й факти мови, – є ефективним способом інтенсивного навчання української мови. Експериментально доведено, що робота з узагальнювальними схемами дає змогу забезпечити стислий виклад і зображення основних положень нового навчального матеріалу, чітке визначення основних його ідей, допомагає студентам зорієнтуватися в процесі самостійного вивчення окремих тем.

Користуючись схемами й таблицями, студенти мають змогу розвивати аналітичне, творче мислення. Наочний посібник “Морфеміка та словотвір: Лабораторний практикум. Опорні конспекти”, вважаємо, подає їм цілісну картину окремих розрізнених правил, допомагає тримати в пам’яті логічні зв’язки певного визначення, оскільки здебільшого узагальнювальні схеми мають характер алгоритму і слугують для практичного використання. Крім того, внаслідок систематичного застосування опор, схем і таблиць досягається економія навчального часу, активізується пізнавальна діяльність студентів. Іншою перевагою узагальнювальних схем є їх динамічність [Караман 2000:165]. У завершеному вигляді вони нагадують своєрідні таблиці, але відмінність полягає у тому, що матеріал в них подається поступово, доступно, в міру засвоєння його студентами. Це надає студентам змогу не

забігати наперед, не вгадувати результати, а бути присутніми при “народженні” граматичного правила і самим творити його. Безперечно, узагальнювальні схеми сприяють глибшому засвоєнню знань і тому, що вивчення програмового матеріалу лише за підручником має обмежені можливості багаторазового повторення. За узагальнювальною ж схемою можна повторити основні положення теми на уроці приблизно п'ять разів, а саме під час: 1) творення узагальнювальної схеми; 2) зображення її на дошці чи в зошиті; 3) виконання вправ із використанням схеми; 4) зіставлення схеми з матеріалом підручника; 5) формулювання висновків. Отже, з'являється реальна можливість планувати систему різнотипних занять у межах конкретного розділу курсу.

Студенти 2 курсу філологічного факультету протягом ІІІ-го семестру вивчають курс “Морфеміка та словотвір сучасної української мови”. Їхня модульна програма (*дали* – МП) має назву “Морфеміка та словотвір сучасної української мови” і складається з 2 частин (Морфеміка. Словотвір), які поділені на модулі (*дали* – М) та навчальні елементи (*дали* - НЕ). Наведемо для зразка фрагмент МП:

М І. Морфема, морф, аломорф, варіанти морфеми (3 год. – лекції, 3 год. – практичні заняття):

- НЕ-0.** Інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля.
- НЕ-1.** Морфема, морф. Аломорф.
- НЕ-2.** Аломорф і варіанти морфеми.
- НЕ-3.** Висновкова частина інформаційного матеріалу модуля (резюме).
- НЕ-4.** Тематичний залік. Тести.

М ІІ. Класифікація морфем (8 год. – лекції, 8 год. – практичні заняття):

- НЕ-0.** Інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля.
- НЕ-1.** Коренева морфема та афіксальні морфеми.
- НЕ-2.** Поняття основи.
- НЕ-3.** Класифікація афіксів за місцем розташування у слові.
- НЕ-4.** Класифікація афіксів за функціями.
- НЕ-5.** Класифікація афіксів за формою.
- НЕ-6.** Класифікація морфем за походженням.
- НЕ-7.** Висновкова частина інформаційного матеріалу модуля (резюме).
- НЕ-8.** Тематичний залік. Тести.

М ІІІ. Системні відношення в морфеміці. Нестандартні морфеми (3 год. – лекції, 3 год. – практичні заняття):

- НЕ-0.** Інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля.
- НЕ-1.** Полісемія, синонімія, антонімія морфем.
- НЕ-2.** Унікальні морфемні відрізки. Афіксоїди.
- НЕ-3.** Висновкова частина інформаційного матеріалу модуля (резюме).
- НЕ-4.** Тематичний залік. Тести.

М ІV. Історичні зміни в основах слів (2 год. – лекції, 2 год. – лабораторні заняття):

- НЕ-0.** Інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля.
- НЕ-1.** Спрощення, перерозклад, ускладнення, декореляція.
- НЕ-2.** Висновкова частина інформаційного матеріалу модуля (резюме).
- НЕ-3.** Тематичний залік. Тести.

М V. Морфотактика (2 год. – лекції, 2 год. – практичні).

- HE-0.** Інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля.
HE-1. Валентність морфем.
HE-2. Активність та продуктивність морфем.
HE-3. Висновкова частина інформаційного матеріалу модуля (резюме).
HE-4. Тематичний залік. Тести.

Як бачимо, модуль складають **основні навчальні елементи** плюс ще три **обов'язкові додаткові елементи**. Один з них завжди очолює модуль (HE-0). Його призначення – визначити інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля.

Другий додатковий елемент – завжди передостанній. Це висновкова частина інформаційного матеріалу модуля, тобто резюме.

І нарешті, третій додатковий елемент посідає останнє місце і призначений для контролю набутих знань (тематичний залік).

Розглянемо специфіку кожної структурної частини модуля.

Інтегрувальні та часткові дидактичні цілі модуля (HE-0). Уся МП реалізує комплексну дидактичну мету, що обов'язково відображає два моменти: 1) опанування знаннями, формування умінь і навичок; 2) вияв результативності навчання. Напр., комплексну дидактичну мету МП *“Морфема, морф, аломорф, варіанти морфемі”* можна сформулювати так:

З'ясувати значення терміна “морфеміка”, визначити об'єкти її вивчення, охарактеризувати основні одиниці морфеміки, їх функції. Засвоїти поняття інваріанта й варіанта в морфеміці.

Засвоївши тему “Морфема, морф, аломорф, варіанти морфем”, Ви зможете:

- ◆ розпізнавати ці одиниці морфеміки серед інших мовних одиниць;
- ◆ аналізувати основні одиниці морфеміки;
- ◆ робити повний морфемний розбір слів (за схемою).

У структурі комплексної дидактичної цілі можна виділити п'ять **інтегрувальних цілей** (за кількістю модулів у МП):

1. Поглибити і систематизувати знання про основні одиниці морфеміки (морф, морфему, аломорф, варіанти морфемі).

2. Поглибити і систематизувати знання про класифікації морфем сучасної української мови.

3. Поглибити і систематизувати знання про системні відношення в морфеміці та нестандартні морфемі.

4. Поглибити і систематизувати знання про історичні зміни в основах слова.

5. Поглибити і систематизувати знання про морфотактику. Сформувати уміння та навички аналізу морфемної структури слова.

Основні навчальні елементи містять, по-перше, навчальну інформацію (“Навчальний текст”), а по-друге, методичну інформацію для студента (“Методичні вказівки”).

У “Навчальному тексті” можуть бути викладені: 1) основні положення теми; 2) теоретичні відомості та практичні завдання; 3) опорні конспекти, схеми, таблиці; 4) висновки до програмового матеріалу; 5) тестові завдання для контролю знань (або інші форми контролю).

У “Методичних вказівках” подано пояснення, коментарі щодо теоретичних положень теми, схем, таблиць чи опорних конспектів; за допомогою спеціальних позначок вказано, на що треба звернути особливу увагу, що запам'ятати, над чим поміркувати, які відомості з дотичних навчальних дисциплін пригадати тощо; наведено питання для самоконтролю; подано зразки виконання вправ; рекомендовано методи та

способи виконання завдань, а також форма роботи – індивідуальна чи з групою; зазначено можливості додаткового поглиблення знань (додаткова література, технічні засоби навчання тощо).

Після виконання комплексу (пакету) завдань студент повинен вміти сформулювати (самостійно чи за допомогою викладача) **висновкові положення** щодо вивченого програмового матеріалу.

Тематичний залік. На нашу думку, до активних форм і методів перевірки знань студентів належать тестові завдання, оскільки вони дають змогу викладачеві організувати індивідуальну роботу з усією групою та водночас проконтролювати результати самостійної роботи. Наприклад, тести першого рівня використовуюмо для перевірки якості засвоєння інформації (**рівень розпізнавання**). До них відносяться завдання, метою яких є розпізнавання, класифікація, з'ясування специфіки понять, об'єктів, явищ, як-от:

1. Який префікс виступає в заперечних займенниках?

1. Казна-
2. Хтозна-
3. Будь-
4. Де-
5. Ні-

Тести другого рівня використовуємо для перевірки якості засвоєння інформації, коли студент має самостійно відтворювати знання з певної навчальної дисципліни та застосовувати їх у типових ситуаціях (**репродуктивна діяльність**). Це тести, в яких пропущено слово, фраза, формула чи якийсь інший суттєвий елемент тексту, як-от:

1. Допишіть речення: “Морфеміка – це...”

- 1)... розділ мовознавства, що вивчає звукову систему мови;
- 2)... розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови;
- 3)... розділ науки про мову, що вивчає слово як частину мови;
- 4)... розділ мовознавства, що вивчає поділ слова на морфемі, їх типи;
- 5)... розділ граматики, який вивчає будову словосполучень і речень”.

До тестів другого рівня належать типові лінгвістичні задачі.

Тести третього рівня використовуємо для діагностики засвоєння інформації **на рівні продуктивної дії** – обговорення відомих об'єктів вивчення та продукування нової інформації про них, тобто засвоєну інформацію студент використовує для розв'язання нетипових ситуацій, як-от:

1. Чому морфему називають інваріантом, а морф, аломорф – варіантами морфемі?

1. 2. 3. 4. 5.

Тести четвертого рівня використовуємо для вирішення проблемних ситуацій. Вони мотивують **творчу діяльність**, під час якої отримуємо об'єктивно новий результат. Ці тести містять завдання типу: “Розробіть практичні рекомендації щодо проведення морфемного аналізу слова”; “Порадьте, як досягти максимального ефекту під час вивчення теми “Будова слова ” на уроках української мови в загальноосвітній школі”; “Розробіть систему вправ (завдань) до теми “Способи словотвору ” тощо.

Запропонована методика, яка містить інформацію про можливості застосування модульних технологій у процесі вивчення мови, розкриває особливості функціонування модулів, з'ясовує умови, що забезпечують ефективне використання переваг циклічного розгортання програмового матеріалу в межах теми чи розділу.

1. *Алексєєнко Т.А.* Формування пізнавальної активності студента в умовах блокової організації навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 1995. 25 с.
2. *Бабин І.І.* Модульна організація процесу навчання в загальноосвітній середній школі: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Харків, 1997. 16 с.
3. *Бочарнікова В.М.* Стимулююча функція контролю знань, умінь і навичок студентів вищої школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 1999. 20 с.
4. *Булах І.Е.* Теорія і методика комп'ютерного тестування успішності навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 1995. 50 с.
5. *Грещук В.В.* Український відприкметниковий словотвір. І-Франківськ:Плай, 1995. 208 с.
6. *Кардашук О.В., Кульбабська О.В.* Морфеміка та словотвір: Лабораторний практикум. Опорні конспекти. У 5-ти ч. Чернівці: Рута, 1999. 2003.
7. *Карман С.О.* Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посібник для студ. вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 272 с.
8. *Ковальчук В.Ю.* Вибір методів педагогічного стимулювання учіння студентів в умовах модульної організації навчання: Автореф. дис.... канд. пед. наук. К., 1994. 19 с.
9. *Мишковська Т.Д.* Формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 1999. 19 с.
10. *Різун В.* Лінгвістичне тестування в освіті // Укр. мова та літ-ра. 1999. Серпень. №№ 4, 29, 30, 31, 32.
11. *Юцявичене П.* Теория и практика модульного обучения. Каунас: Швиеса, 1989. 271 с.

MODULE TECHNOLOGIES OF WORD-FORMATION STUDIES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Olena Kulbabs'ka, Olena Kardashchuk

*Jurij Fedkovich National University of Chernivtsi,
Department of Modern Ukrainian language
Kotsubynsky St. 2,
UA-58012, Chernivtsi,
phone: 0372) 58 48 00*

In the system of application of the newest methods of training on conditions of differential approach to the students at lessons of the Ukrainian language is determined, the introduction in educational process of the module technologies. We produce fragment module program of the subject "Morphemic and Word-Formation" and different kinds of tests.

Key words: newest methods of training, module program, morphemic, word-formation.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2004

Прийнята до друку 14.04.2004